

Mize și strategii ale cercetării comparative

Cosima Rughiniș

Universitatea din București

Articolul trece în revistă diferite strategii de cercetare comparativă în sociologie, accentuând diferențele între scopurile urmărite de autori, și metodele puse în funcțiune. Mai mulți autori au încercat să codifice o paradigmă comparativă, deosebită de alte paradigme sociologice, și să îi stabilească poziția în cadrul disciplinei. Abordarea comparativă este o opțiune metodologică, dar, ca și celelalte abordări (de exemplu, cea calitativă și cea cantitativă), antrenează o viziune proprie asupra constituției societăților, cu implicații distincte de acțiune socială și politică.

Introducere

Acest articol a fost scris în contextul elaborării unei serii de studii pe marginea anchetei privind valorile europene (European Values Survey). Scopul pe care mi l-am propus atunci a fost să înțeleg mai bine poziția și utilitatea metodei comparative în științele sociale. Am început prin a trece în revistă (practicând astfel metoda comparativă fără să-mi dau seama) definițiile și practicile metodologice ale mai multor cercetători comparatiști, căutând un numitor comun. În cele din urmă, rezultat probabil inevitabil al unui demers comparativ, am ajuns să văd mai clar diversitatea acestor abordări metodologice și științifice. Fiecare dintre autorii pe care îi studiasem avea o agendă științifică proprie și utiliza comparația căutând răspunsuri la întrebări diferite. Ideea unor strategii diverse ale metodei comparative a fost cea mai convingătoare, și pornind de la conceptul de "strategie" avansat de Ch. Ragin, am clasificat diferitele abordări comparative în funcție de scopul și de metoda propusă. Într-adevăr, variația metodologică este dublată de o variație a agendei de cercetare: unii autori caută patternuri comune, alții caută variabilitatea; unele întrebări urmărite sunt formulate strict științific, altele au implicații socio-politice explicite, urmărind să combată etnocentrismul.

Comparația în cunoașterea sociologică

Comparația este o operație constitutivă a gândirii și, într-adevăr, existența cunoașterii de orice fel este imposibilă fără ea. În sociologie, de exemplu, întâlnim nenumărate tipuri de comparații:

- compararea diferitelor abordări metodologice - de exemplu, a utilizărilor metodei comparative, precum în această lucrare;
- compararea teoriilor referitoare la o problemă dată;
- comparații între rezultatele obținute și rezultatele așteptate (testarea ipotezelor);
- comparații între diferite culturi (între cultura urbană și cea rurală, între cultura evului mediu și cea a luminilor, între cultura românească și cea germană sau cea senegaleză etc);
- compararea unor instituții diferite, a unor logici diferite de acțiune (de exemplu, comparații între "dar", "schimb", "bașchiș" și "subvenții");
- comparații între perspectivele diferiților actori sociali (fie aceștia politicieni și cetățeni, femei și bărbați, adulți și copii, sindicate și patronate, șamd).

Comparația este, de asemenea, operația de bază în explicarea causală. Fiecare dintre canoanele inductive ale lui John Stuart Mill, pe care le vom mai întâlni pe parcursul lucrării, implică o comparație între două sau

mai multe cazuri care au (sau nu au) în comun caracteristica pe care o suspectăm a fi efectul (sau cauza) unei alte circumstanțe:

- metoda concordanței: *"Dacă două sau mai multe cazuri în care se produce fenomenul supus investigației au o singură circumstanță comună, acea unică circumstanță prin care toate cazurile concordă este cauza (sau efectul) fenomenului dat"*;

- metoda diferenței: *"Dacă un caz în care fenomenul... se produce și un caz în care el nu se produce au în comun toate circumstanțele în afară de una, ... [aceia circumstanță] este efectul, sau cauza, sau o parte indispensabilă a cauzei"*;

- metoda combinată a concordanței și a diferenței: *"Dacă două sau mai multe cazuri în care fenomenul se produce au o singură circumstanță comună, în timp ce două sau mai multe cazuri în care el nu se produce n-au în comun decât absența acelei circumstanțe, circumstanța unică prin care cele două serii de cazuri diferă este efectul, sau cauza, sau o parte indispensabilă a cauzei..."*;

- metoda reziduurilor: *"Scăzând dintr-un fenomen acea parte despre care am aflat prin inducții anterioare că este efectul anumitor antecedente, ceea ce rămâne din fenomen este efectul restului antecedentului"*;

- metoda variațiilor concomitente: *"Un fenomen care variază într-un fel oarecare ori de câte ori un alt fenomen variază într-un anumit mod este fie o cauză fie un efect al acelui fenomen, fie este legat cu acesta printr-un fapt de cauzare"* (vezi Flew 1996, 228).

În aceste condiții, prima întrebare care apare în ceea ce privește metoda comparativă este dacă ea există ca atare, sau este doar o reformulare a principiilor generale ale explicației în sociologie. Dacă există o metodă comparativă, cum diferă ea de celelalte metode care sunt, în consecință, ne-comparative?

Dacă ne referim la comparație, în sensul ei larg, este evident că nu există nici o posibilitate de a explica un fenomen social fără a apela la comparații explicite. Teoreticienii

metodei comparative au considerat însă, în general, că specificitatea se referă la un anumit tip de comparație, și anume cel al *comparațiilor dintre societăți distincte*. În acest sens, comparația pune probleme cu atât mai specifice, cu cât distanța culturală dintre societățile comparate este mai mare.

În continuare vom prezenta câteva dintre *strategiile de cercetare comparativă* propuse în sociologie și în științele politice. Urmând accepțiunea lui Charles Ragin, prin strategie înțelegem utilizarea unei metode - în acest caz, metoda comparativă - pentru atingerea unui anumit scop. Autorii prezentați mai jos au în vedere diferite scopuri, pentru care consideră că metoda comparativă este cea mai adecvată. În cazul fiecărui autor, vom prezenta atât scopul urmărit cât și mijloacele folosite. Aceste exemple sunt menite să ilustreze mizele diverse ale cercetării comparative, la care vom reveni în concluzie.

Strategii comparative

Metoda comparativă, prin care înțelegem compararea științifică a societăților, servește în primul rând scopul major al sociologiei, și anume înțelegerea faptelor sociale și explicarea lor. Dorind să descopere mecanisme cauzale, sociologia apelează la studiul sistematic al mai multor societăți pentru a vedea în ce măsură regularitățile proprii unei anumite țări se păstrează ca atare și în alte contexte. Mai mult, comparația ne ajută chiar să vedem în primul rând faptele sociale ale propriei culturi, fapte care altminteri ne puteau fi invizibile, "de la sine înțelese". Surprizele alterității ne deschid ochii și ne fac să vedem caracteristicile cele mai înrădăcinate, cele mai "normale" ale mediului nostru social. "Firescul" nostru devine vizibil numai în raport cu "nefirescul" altora. Prin urmare, comparația ne ajută să descoperim - mai precis, să construim prin conceptualizare - fenomene sociale și ulterior să testăm în diferite contexte sociale relațiile ce par a fi de cauzalitate.

Apariția sociologiei este strâns legată de metoda comparativă. Robert K. Merton observa chiar că, *"din momentul cristalizării sale ca disciplină distinctă, sociologia a fost dedicată studiului comparativ al societăților, culturilor, și instituțiilor lor în așa măsură încât părinții fondatori ai sociologiei contemporane - Marx, Weber, Durkheim și, în propriile lor stiluri, Spencer și Pareto au utilizat analiza comparativă ca pe o modalitate de la sine înțeleasă de a realiza investigații sociologice"* (Merton, în "Prefața" lucrării lui R.M. Marsh, 1967, v). Pe măsură ce disciplina s-a dezvoltat, studiile intra-culturale au căpătat amploare, ducând la acumularea de date specifice unor anumite societăți și de asemenea la perfecționarea metodologiei. Trebuie să observăm încă o dată că și studiile ce vizează o singură societate utilizează intens comparația, orice tip de cercetare depinzând de fapt de acest procedeu intelectual. Comparațiile interculturale au stârnit însă dezbateri privind dificultățile specifice lor.

Émile Durkheim

Scopul comparației: explicația faptelor sociale

Émile Durkheim observă în *Regulile metodei sociologice* că *"sociologia comparată nu este o ramură particulară a sociologiei, ci este sociologia însăși"* (Durkheim, 1974, 176), deoarece trece de la descriere la explicație. Explicația cauzală, considera el, este dependentă de comparație. Folosirea canoanelor lui J. St. Mill permite sesizarea relațiilor cauzale prin compararea sistematică a unor cazuri atent alese. În științele exacte, aceste cazuri pot fi produse de cercetător, prin experiment, manipulând cu grijă toate circumstanțele astfel încât să sesizăm cauza și efectul conform canoanelor. În sociologie însă, unde societățile nu pot fi fabricate în laborator și unde faptele de explicat sunt incredibil de complexe, metoda experimentală este deseori inutilizabilă. Metoda comparativă poate servi ca substitut al

metodei experimentale. *"N-avem decât un mijloc pentru a demonstra că un fenomen este cauza altuia, acela de a compara cazurile în care ele sunt simultan prezente sau absente și de a căuta dacă variațiile pe care le prezintă, în diverse combinații de circumstanțe, dovedesc că unul depinde de celălalt. Când ele pot fi produse în mod artificial după placul observatorului, atunci metoda este experimentală propriu-zisă. Când, dimpotrivă, producerea faptelor nu este la dispoziția noastră și nu putem decât să le aproximăm așa cum s-au produs spontan, atunci metoda care se întrebuițează este aceea a experimentării indirecte sau metoda comparativă"* (Durkheim 1974, 164).

Metoda comparației: analiza variațiilor concomitente

Analizând cele cinci canoane, Durkheim observă că numai unul dintre ele este cu adevărat aplicabil în sociologie - și anume, cel al variațiilor concomitente. El argumentează că a găsi două unități sociale (fie acestea indivizi, grupuri sau societăți) care să fie asemănătoare în toate privințele în afară de două, sau să difere în toate privințele în afară de două (respectiv cauza și efectul) este practic dar și teoretic imposibil. Nu putem avea niciodată certitudinea că nu am omis din analiză o circumstanță. În științele exacte această similaritate sau diferență cvasi-completă și controlată poate fi aproximată suficient de bine, dar în sociologie complexitatea fenomenelor face o asemenea aproximare foarte dificilă. Metoda variațiilor concomitente este însă, în opinia lui Durkheim, mai plauzibilă. Avantajul său provine din faptul că, pentru ca această metodă să demonstreze existența unor legături de cauzalitate, *"nu e nevoie ca toate variațiile diferite de cele cu care sunt comparate să fie riguroso excluse. (...) Metoda își datorează acest privilegiu faptului că atinge raportul cauzal nu din afară, ca cele precedente, ci*

din interior. Ea nu ne face numai să vedem două fapte care se însoțesc sau se exclud exterior, în așa fel, încât nimic nu dovedește direct că ele ar fi unite printr-o legătură internă. (...) Felul cum un fenomen se dezvoltă îi exprimă natura; pentru ca două dezvoltări să-și corespundă, trebuie să existe și o corespondență între naturile pe care le manifestă. Concomitența constantă este deci prin ea însăși o lege, oricare ar fi starea fenomenelor rămase în afara comparației” (Durkheim, 1974, 169).

Prin urmare, Durkheim consideră că metoda variațiilor concomitente este mai bună deoarece, pe de o parte, nu impune o cunoaștere prealabilă exhaustivă a cazurilor, iar pe de altă parte, relația de covariație este un semn mult mai clar al cauzalității decât relația de co-prezență.

O relație de co-prezență poate fi însă tradusă ca o relație de covariație a două variabile dihotomice (cu valorile ”prezent” și ”absent”). Acest artificiu probabil că nu ar fi reprezentat un argument pentru Durkheim. Raționamentul său se bazează pe faptul că variația cantitativă a unei caracteristici îi exprimă natura în mai mare măsură decât alternanța dintre prezența și absența sa. Cu alte cuvinte, sporirea gradului de precizie a măsurării unor variabile crește șansele ca relația de covariație dintre ele să fie bazată pe relații de cauzalitate. Intensitatea asocierii contează mai puțin decât precizia, specificitatea măsurării. O asociere perfectă a două variabile dihotomice (co-prezența a două caracteristici) este un semn mult mai slab al cauzalității decât asocierea imperfectă a două variabile ce iau valori multiple.

În ceea ce privește dificultățile specifice ale comparației mai multor societăți, Durkheim încearcă să asigure comparabilitatea prin controlul ”speciei sociale”, a ”vârstei” respectivei societăți. Trebuie ”să considerăm societățile care se compară la aceeași perioadă a dezvoltării lor” (Durkheim, 1974, 177). Specia socială este determinată prin calcularea gradului de

compunere a respectivei societăți; pe parcursul evoluției, societățile simple se contopesc dând naștere unor societăți mai complexe. Prin urmare, pentru a compara adecvat două fenomene sociale, trebuie să ținem seama de gradul de complexitate al societății cărora le aparțin. Mai mult, ”un fapt social de o anumită complexitate nu se poate explica decât cu condiția să îi urmărești dezvoltarea integrală prin toate speciile sociale” (Durkheim, 1974, 176). Prin urmare, orice explicație se bazează în același timp pe o comparație sincronică dar și pe o comparație diacronică, pe un studiu al evoluției respectivului fenomen în timp, a formelor pe care le-a luat pe măsură ce societatea s-a dezvoltat.

Nicolae Petrescu

Scopul comparației: explicarea diferențelor culturale prin recursul la natura umană, reducerea etnocentrismului

Ca și alți comparatiști ai secolului al XX-lea, Nicolae Petrescu își pune problema existenței unei ”sociologii comparative” ca atare, distinctă de alte tipuri de sociologie - în condițiile în care operația de bază a cunoașterii este comparația. ”S-ar putea să nu apară pe dată evident de ce o știință comparată a societății merită a fi recunoscută ca având o existență independentă. Așa cum s-a văzut deja, orice studiu sociologic necesită un demers comparativ asupra faptelor și observațiilor. (...) Comparația ca metodă nu va fi suficientă pentru a justifica necesitatea noii științe, a cărei legitimare implică motive mai speciale și mai fundamentale ce urmează a fi găsite în țesătura proprie de condiții și concepții proprii oricărei societăți” (Petrescu, 1994, 82, subl. n.). Aceste motive, după cum reiese de mai sus, nu țin de specificitatea metodologică ci de specificitatea obiectului de studiu, a societății contemporane autorului.

Spre deosebire de alți comparatiști, strategia sociologului Nicolae Petrescu urmărește în primul rând o *finalitate socială*

și nu una explicativă. Problema pe care dorește să o rezolve se referă la neînțelegerile care apar în societatea globală datorită diferențelor naționale. Cea mai devastatoare neînțelegere de acest tip este, desigur, războiul. Concepția lui N. Petrescu s-a conturat în anii douăzeci ai ultimului secol, în plină perioadă interbelică. El observa în 1929: *"convingerea neșrămutată în esența meta-fizică a naționalității dă naștere celor mai variate complicații și la cele mai violente contraste în societate"* (Petrescu 1994, 80). Prin urmare, sociologia comparată consideră că *"adevărată problemă a societății moderne"* este *"relația între grupurile înalt diferențiate și organizate, sau relația între națiunile și popoarele lumii"* (Petrescu, 1994, 177).

Mai general, sociologia comparată este *"știința procesului de diferențiere socială"* (Petrescu, 1994, 81). Factorii de diferențiere socială sunt trei: timpul, spațiul și națiunea. Dacă diferențierile de epocă și diferențierile locale sunt fenomene sociale foarte vechi, nu același lucru se poate spune despre diferențierile naționale, statul națiune fiind o construcție socială relativ recentă. Statul națiune nu este un tot omogen; în interiorul statului națiune găsim atât diferențieri locale, cât și de epocă. Totuși, identitatea națională este sursa unor probleme sociale deosebite. Sociologia comparată își propune să rezolve aceste probleme, să devină un *"ghid înțelept"* al societății, printr-o *"răsturnare completă a standardelor de judecată"* (Petrescu 1994, 94). Această schimbare radicală a înțelegerii lumii constă în sesizarea fundamentului universal al instituțiilor sociale de pretutindeni: *natura umană*. Dincolo de cele mai bizare și de neînțelese legi și obiceiuri se află aceeași natură umană, consideră N. Petrescu. Totuși, cunoașterea comună atribuie, în mod eronat aceste diferențe unei esențe naționale. Este menirea sociologiei comparative să *traducă* diferențele între societăți astfel încât substratul lor comun să devină vizibil cu ochiul liber, deoarece *"conceperea omenirii*

ca întreg este primul pas spre reformarea societății" (Petrescu 1994, 179). Strategia pe care N. Petrescu o propune este prin urmare *"translația diferențelor"* sociale.

Metoda comparației: analiza funcțională finalistă

Cum se realizează această translație? Prin găsierea, în primul rând, a *"funcțiunii sociale și a semnificației umane"* (Petrescu 1994, 170) a fenomenului respectiv, prin identificarea motivelor care stau la baza comportamentului studiat. *"O lege, oricât de artificială ar fi, nu poate fi promulgată fără nici o rațiune fundamentală. O astfel de rațiune reprezintă, mai mult sau mai puțin, sentimente, instincte sau dorințe umane"* (Petrescu, 1994, 169). Specificitatea unei anumite instituții derivă din *combinarea* unui număr de elemente universal umane. De exemplu, practica antică egipteană de a oferi ca garanție pentru un împrumut cadavrul tatălui sau al rudei celei mai apropiate este doar aparent de neînțeles. Specificitatea sa derivă din intersecția a două sentimente general umane: dorința de securitate a împrumuturilor, pe de o parte, și sentimentul de devoțiune față de părinți, pe de altă parte.

Nicolae Petrescu urmărește deci să găsească echivalențe între instituții aparent ireductibile, prin invocarea motivelor acțiunii, a nevoilor și sentimentelor umane cărora acele fenomene sociale le corespund. El își construiește strategia comparativă în jurul *analizei funcționale*, spre deosebire de Durkheim care o construiește în jurul *explicației cauzale*.

Mai mult, analiza funcțională a lui N. Petrescu este *finalistă*: ea se raportează la scopuri psihologice, individuale. Premisa interpretării fenomenelor sociale este că acestea corespund unor nevoi umane, sunt mijloace pentru atingerea unor finalități individuale. Durkheim a criticat acest tip de analiză funcțională, anticipând dezvoltarea curentelor structural-funcționaliste ulterioare.

În *Regulile metodei sociologice*, Durkheim observă că "funcția unui fapt social nu poate să fie decât socială, adică ea constă în producerea unor efecte utile din punct de vedere social. Fără îndoială, se poate face și se întâmplă ca, printr-un ecou, (el să servească și individului. Dar acest rezultat fericit nu este rațiunea sa imediată de a fi" (p. 151). Astfel, Durkheim oferă cele două reguli care au devenit canonul explicației sociologice:

- "cauza determinantă a unui fapt social trebuie să fie căutată printre faptele sociale antecedente, iar nu printre stările conștiinței individuale";

- "funcția unui fapt social trebuie întotdeauna căutată în raportul pe care îl susține cu vreun scop social" (p. 151).

Prin urmare, Nicolae Petrescu și-a construit strategia comparativă urmărind în principal reducerea etnocentrismului, a naționalismului întemeiat metafizic. El face apel la conceptul de natură umană, înțeasă ca ansamblu universal de sentimente și nevoi umane. Totuși, faptele sociale însă pot fi numai în mică măsură explicate prin intenționalitatea individuală; o astfel de explicație lasă în urmă multe semne de întrebare. Dincolo de prezența sau absența unui anumit sentiment, trebuie explicată intensitatea sa variabilă, locul său mai mult sau mai puțin central într-o cultură dată. Preluând exemplul din Egiptul antic, ne întrebăm în continuare de ce sentimentul de reverență față de părinți avea o atât de mare importanță în cultura lor? De asemenea, există numeroase fapte sociale care nu pot fi explicate prin recursul la o nevoie universală pe care o satisfac. Acestea fie nu satisfac nici o nevoie (fiind de exemplu efecte perverse ale agregării comportamentelor individuale, sau modele generale de comportament care nu sunt reglementate normativ explicit - cum ar fi rata stabilă a sinuciderilor, rata nupțialității etc.), fie satisfac nevoile unora dar nu și pe ale altora (cum ar fi închisorile) îndeplinind funcții la nivel social, nu individual. Metoda lui N. Petrescu, axată pe

comprehenșiunea motivelor individuale, poate însă contribui la stabilirea unui "cel mai mic numitor comun" în înțelegerea diferențelor culturale.

Robert M. Marsh

Scopul comparației: extinderea teoriei sociologice

R.M. Marsh și-a dezvoltat strategia comparativă încercând să reducă dependența teoriilor sociologice de contextul cultural în care au fost elaborate. "Motivul fundamental pentru care ar trebui să acordăm mai multă atenție cercetării și analizei comparative este faptul că teoria sociologică s-a dezvoltat într-un colțisor destul de mic al lumii și prin urmare este probabil foarte limitată ca schemă de explicație universală" (Marsh, 1967, 5).

Din acest punct de vedere, nu toate comparațiile sunt egale. Cele mai utile vor fi cele care pun în relație culturi îndepărtate, cât mai diferite. R.M. Marsh este de acord cu G.P. Murdock în ceea ce privește riscul generalizării unor concluzii cu validitate regională: "Diferite teste au confirmat probabilitatea că oricare două culturi europene îndepărtate una de alta vor împărtăși aproximativ șase din zece elemente de clasificare, în timp ce numai aproximativ unul din patru vor fi comune atunci când oricare cultură europeană este comparată cu oricare cultură non-europeană. Aceasta ne sugerează cât de periculos este, pentru un sociolog, să generalizeze cunoașterea pe care o are asupra societăților Euro-americe - oricât de profundă ar fi aceasta - asupra omenirii în general" (G. P. Murdock, *apud* Marsh, 1967, 8)

Metoda comparației: analiza covariației dintre diferite fenomene sociale și variabila "diferențiere socială"

Analiza comparativă a societăților se bazează, ca și analiza cauzală a unei singure societăți, pe studiul covariației variabilelor (fie că este vorba despre variații cantitative sau despre prezență și absență simultană). Sociologia

comparată ne este altceva decât "compararea sistematică și explicită a datelor din două sau mai multe societăți" (p.11)

Robert Marsh privilegiază însă o variabilă anume, despre care consideră că are o putere explicativă deosebită: *diferențierea socială*. Aceasta reprezintă "numărul de unități distincte structural și specializate funcțional dintr-o societate (...). O societate este prin urmare diferențiată intern atunci când are numeroase roluri și colectivități specializate care realizează funcții complementare în societate" (Marsh, 1967, 31). Strategia propriu-zisă a lui R. Marsh este de a observa în ce măsură diferențierea socială covariază cu alte variabile sociale. Aceste variabile pe care urmărește să le explice se pot referi la:

- atribute calitative sau structuri sociale, proprietăți ale societății ca întreg (de exemplu, tipul de guvernare, tipul de familie)

- variabile cantitative rezultate prin agregarea comportamentelor de nivel individual; putem analiza tendința centrală sau dispersia acestor agregate (de exemplu, vârsta medie la căsătorie, sau variația venitului individual);

- relații între atribute calitative, sau între variabile cantitative (de exemplu, relația între natalitatea categoriilor sărace și cea a categoriilor înstărite, sau relația dintre religia categoriilor sărace și cea a celor înstărite).

Societățile comparate pot avea același grad de diferențiere socială sau nu. De asemenea, fenomenul analizat poate fi identic sau diferit de la o societate la alta. Dacă fenomenul analizat este diferit, este posibil ca el să varieze în funcție de diferențierea socială a societăților respective, sau independent de ea. Prin urmare, investigația comparativă poate avea câteva tipuri distincte de rezultate (p. 42):

- **replicarea** se produce atunci când descoperim societăți similare ca diferențiere socială, în care fenomenul studiat are aceleași caracteristici;

- **generalizarea universală** se produce atunci când fenomenul studiat este același, în ciuda diferențelor de complexitate dintre societăți;

- **generalizarea contingentă** se produce atunci când fenomenul analizat este dependent de gradul de diferențiere funcțională a societății în care apare;

- **specificarea** apare atunci când fenomenul analizat variază independent de gradul de complexitate socială.

R. Marsh întreprinde o lectură detaliată a cercetărilor comparative realizate între 1950 și 1963, clasificând rezultatele acestora într-una dintre aceste patru categorii.

Tabelul 1. Categoriile ale schemei de codificare

Categorie de codificare	Societăți similare / diferite în ceea ce privește gradul de diferențiere socială	Fenomenele variază / nu variază între societățile comparate	Fenomenele variază în funcție de / independent de gradul de diferențiere
Replicare	Similare	Nu variază	-
Generalizare universală	Diferite	Nu variază	-
Generalizare contingentă	Diferite	Variază de diferențiere	Variază în funcție
Specificare	Similare sau diferite	Variază de diferențiere	Variază independent

Prin urmare, lucrarea sa „Sociologie comparativă” este mai degrabă o analiză meta-comparativă, deoarece el studiază și codifică, în proprii termeni, o serie întregă de analize

comparative din diferite domenii ale sociologiei (familie, politică, stratificare socială, cultură și valori, sociologie urbană etc).

Mattei Dogan și Dominique Pelassy

Scopul comparației: îmbunătățirea înțelegerii fenomenelor sociale

Scopul fundamental al cercetării comparative este cunoașterea celorlalte societăți - cunoaștere care ne este necesară din ce în ce mai mult. "La ora la care se reduc distanțele și se înmulțesc legăturile de interdependență între țări, se resimte, tot mai presant, nevoia de a ne cunoaște vecinii, mai apropiați ori mai îndepărtați" (Dogan și Pelassy, 1993, 5). Comparația internațională ne face conștienți de pericolul *etnocentrismului*; studiul comparativ este prilejul, dar și remediul perspectivei etnocentrice. În ordine științifică, studiul comparativ ne ajută să descoperim ceea ce este banal, regulat, inevitabil și ceea ce este singular, ocazional, accidental. Prin comparație putem clasifica fenomene, putem descoperi reguli sociologice, mecanisme sociale și legi tendențiale ale schimbării sociale.

Metoda comparației: analiză sistematică și structurată teoretic

Cei doi autori consideră că există o specificitate metodologică a analizelor comparative. Aceasta constă într-o restricție: *comparativistul* are o mai mică libertate de improvizare decât *specialistul* - cercetătorul dedicat studierii unei singure societăți. "Specialiștii în științe sociale care analizează o singură țară pot proceda pas cu pas, fără ipoteze structurate, construind categorii analitice pe măsură ce înaintează. Comparațiștii nu se bucură de o asemenea libertate. (...) Cel care se concentrează asupra unei singure țări, unei singure culturi, unui singur sistem își poate permite să băjbâie. Comparațiștii, dimpotrivă, au nevoie de o busolă care să le înlesnească trecerea de la un context la altul, care să-i ajute să selecteze în fiecare țară diferențele și similitudinile care pot fi integrate schemei lor generale" (Dogan și Pelassy, 1993, 7, 8).

Această cerință derivă din problema comparabilității: cum putem asigura comparabilitatea unor societăți diferite? Autorii oferă trei soluții de compatibilizare.

1. *Controlul contextului social* (studii de arie): selectarea unor societăți din aceeași regiune a globului, cu o istorie bogată de interacțiuni. Astfel, societățile vor fi relativ asemănătoare și contextul faptelor analizate va fi ținut sub control (Dogan și Pelassy 1993, 22).

2. Căutarea instituțiilor *echivalente funcțional*. Aici este foarte vizibil rolul teoriei, care specifică structura sistemelor sociale comparate și funcționalitatea fiecărui element sau, mai general, sensul acțiunilor sociale. Funcția de mobilizare politică poate fi îndeplinită, alternativ, de partide politice, organizații religioase, presă, universități, sindicate, armată sau organizații sportive (Dogan și Pelassy, 1993, 41-47). Compararea unor elemente echivalente funcțional (partidele politice dintr-un stat european cu organizațiile religioase dintr-un stat islamic) poate avea mai mult sens decât compararea unor instituții cu același nume, dar cu funcții diferite (de exemplu, compararea organizațiilor religioase din cele două state).

3. *Comparații de "rangul doi"*, folosind termenul lui Stein Rokkan: compararea relațiilor între fenomene și nu a fenomenelor însele. "Obiectul de comparat nu este o variabilă determinată, izolată de contextul său - să zicem, dorința de a vota în Franța și Statele Unite - ci mai degrabă ierarhii, modele de interconexiune a mulțimii variabilelor - de exemplu, dacă pătura neinstruită din Franța și Statele Unite tinde spre vot în aceeași proporție ca pătura cu o educație superioară" (Dogan și Pelassy, 1993, 121).

Cei doi autori disting mai multe strategii comparative, în funcție de scopul științific urmărit. Prin compararea societăților *asemănătoare* (studiul de arie) putem crea *tipuri, concepte operaționale* ale unor instituții. De exemplu, urmărind caracteristicile

democrației în mai multe societăți democratice, putem defini un tip ideal al democrației, cu caracteristici concrete, operaționale. La polul opus, prin compararea societăților *contrastante* creăm *dihotomii*. Acestea reprezintă o simplificare, o caricatură a realității sociale și, deși utile, trebuie folosite cu grijă. Dihotomii precum "tradiție"/"modernitate", sau "democrație pluralistă"/"totalitarism" ilustrează atât atractivitatea acestui instrument intelectual, cât și riscurile sale. Prin compararea societăților *diverse* putem crea *tipologii*, clasificări mai detaliate decât dihotomiile incisive sau *modele* teoretice, care explică mecanismele interne ale unui sistem social.

Charles C. Ragin

Scopul comparației: explicarea și interpretarea variației macrosociale, studierea diversității sociale

Cum diferă cercetarea comparativă de alte tipuri de cercetare? În opinia lui Charles Ragin, unul dintre cei mai dedicați teoreticieni ai metodei comparative, există mai multe diferențe, referitoare atât la scopurile urmărite, cât și la metodele utilizate. Principala caracteristică a analizei comparative este, conform lui Ch. Ragin, "*decizia de a studia variația macrosocială și de a utiliza propoziții explicative care folosesc proprietăți macrosociale*" (Ragin, 1987, 6, subl.n.). Prin urmare, este vorba nu numai despre obiectul de studiu, care trebuie să conștina din "unități macrosociale mari" (idem, p.1), ci și despre tipurile de explicații invocate. Explicațiile comparative fac apel la caracteristici care descriu aceste entități (state, societăți) - cum ar fi, de exemplu, gradul de industrializare, tipul de sistem politic, gradul de diferențiere socială etc. Explicațiile care invocă variabile de nivel individual (nivelul de educație, venitul, vârsta) nu fac parte din cercetarea comparativă.

Această definiție include o varietate largă de studii comparative, de la analize calitativ

istorice la analize cantitative. Ch. Ragin invocă alte două definiții ale metodei comparative pentru a le critica datorită restricтивității lor (Ragin, 1987, 4):

- Definiția larg acceptată conform căreia cercetarea comparativă este cea care "*folosește date comparabile din cel puțin două societăți*". Această definiție exclude studiile de caz cu o orientare comparativă implicită, precum, de exemplu, "Formele elementare ale vieții religioase" a lui Émile Durkheim.

- Definiția oferită de Adam Przeworski și Henry Teune conform căreia cercetarea comparativă "*are loc simultan la două niveluri: la nivelul sistemelor (macrosocial) și la nivelul intra-sistemic. (...) Variabilele de nivel sistemic trebuie să fie folosite pentru a explica variația în ceea ce privește relațiile din interiorul sistemelor*".

Această accepțiune exclude din sfera analizei comparative studiile cantitative care corelează numai atribute macrosistemice - precum, de exemplu, produsul național brut pe cap de locuitor și rata analfabetismului sau rata mortalității infantile.

Înțelegem mai clar specificul strategiilor comparative de cercetare dacă ne raportăm la *motivația* cercetătorului. Ch. Ragin observă că, spre deosebire de cantitativiști, comparativiștii (ca și calitativiștii) sunt pasionați de cazurile pe care le cercetează, cazuri care îi interesează prin proprietățile lor unice. "*Scopurile cercetătorilor comparațiști se extind în general dincolo de interesul față de catalogarea și explicarea similarităților și diferențelor dintre societăți. Majoritatea comparativiștilor, în special cei cu o orientare calitativă, încearcă și să interpreteze anumite experiențe și traiectorii ale unor țări sau categorii de țări specifice. Cu alte cuvinte, ei sunt interesați de cazurile înseși, de diferențele lor experiențe istorice în particular, nu numai de relațiile dintre variabile care descriu categorii largi de cazuri*" (Ragin, 1987, 6). Astfel, comparativiștii diferă de restul cercetătorilor și prin felul în care

privesc lumea socială. Ei au mai degrabă o *orientare spre cazuri* decât o *orientare spre variabile*. Putem spune că ei nu înțeleg cazurile ca pe niște configurații abstracte de variabile concrete, ci ca pe niște entități concrete, descrise prin niște variabile abstracte.

Totuși, deși analiza comparativă poate fi realizată atât cu metode calitative cât și cu metode cantitative, și vizează atât interpre-

tarea semnificației unor fenomene deosebite cât și explicația cauzală a unor regularități, specificitatea sa reiese cel mai proeminent în cazul unei anumite strategii comparative - și anume, cea care studiază *diversitatea socială*.

În tabelul 2 sunt prezentate afinitățile selective dintre trei tipuri de abordări (calitativă, comparativă și cantitativă) și diferitele scopuri ale cercetării sociale.

Tabelul 2. Scopurile și abordările metodologice ale cercetării sociale (Ch. Ragin, 1994, 51)

	Cercetarea calitativă	Cercetare comparativă	Cercetare cantitativă
1. Identificarea unor pattern-uri generale		Secundar	Primar
2. Testarea / rafinarea teoriei	Secundar	Secundar	Primar
3. Realizarea de predicții		Secundar	Primar
4. Interpretarea semnificației unor fenomene istorice sau culturale majore	Primar	Secundar	
5. Explorarea diversității	Secundar	Primar	Secundar
6. Explicarea poziției unei categorii sociale ("giving voice")	Primar		
7. Propunerea de noi teorii	Primar	Primar	Secundar

Ch. Ragin distinge trei strategii de cercetare majore, care se remarcă prin coerența lor și, în opinia autorului, prin frecvența lor ridicată în câmpul cercetării sociale. Acestea sunt:

- *cercetări calitative pentru studierea asemănărilor*: cercetătorul examinează intensiv câteva cazuri, studiind în profunzime foarte multe aspecte ale acestora, cu scopul de a crea un ideal-tip de comportament, un profil social;

- *cercetări comparative pentru studierea diversității*: cercetătorul examinează comprehensiv un număr moderat de cazuri, studiind pattern-urile de diferențe și asemănări dintre acestea în ceea ce privește un umăr moderat de aspecte; scopul este identificarea mecanismelor sociale diverse care operează în aceste cazuri;

- *cercetări cantitative pentru studierea covariației variabilelor*: cercetătorul studiază extensiv un număr foarte mare de

cazuri, studiind covariația unui număr relativ mic de aspecte (variabile), în scopul de a identifica pattern-uri ample de regularități (Ragin 1994, 48, 49).

Dar ce înseamnă "*diversitatea*"? Nu este vorba numai despre diferențele de suprafață dintre societăți, ci despre diferențele dintre mecanismele cauzale care operează în sânul fiecărei societăți. Cuvântul cheie pentru înțelegerea aceste strategii comparative este "*complexitatea cauzală*". Un același rezultat poate fi efectul mai multor combinații de cauze și condiții: cauzalitatea este atât multiplă, cât și conjuncturală. Procesele sociale "*se caracterizează prin ceea ce John Stuart Mill (1843) numea "cauzalitate chimică"*. Ideea de bază este că un fenomen sau o schimbare emerge din intersecția pre-condițiilor adecvate - ingredientele potrivite pentru schimbare. În absența oricărui ingredient esențial, fenomenul sau schimbarea nu apare. Această natură conjuncturală

sau combinatorică este o caracteristică cheie a complexității cauzale. Natura conjuncturală a cauzalității sociale nu este singura proprietate a fenomenelor sociale care le face să fie complexe. În general există mai multe combinații de condiții care pot produce același fenomen emergent sau aceeași schimbare” (Ragin, 1987, 25).

Strategia comparativă bazată pe metoda booleană propusă de Ch. Ragin este, în opinia autorului, cea mai potrivită pentru a sesiza

complexitatea cauzală a fenomenelor sociale - atât caracterul conjunctural, cât și caracterul multiplu al relațiilor cauzale.

Metodele comparației: analiza calitativă, analiza cantitativă și analiza booleană

În general, consideră Ch. Ragin, abordarea comparativă are o poziție intermediară în raport cu cea calitativă și cea cantitativă din multe puncte de vedere (vezi Tabelul 3).

Tabelul 3. Comparație între cele trei abordări metodologice.

	Abordarea calitativă	Abordarea comparativă	Abordarea cantitativă
Numărul de cazuri studiat	Mic	Mic, mediu sau mare	Mare
Gradul de familiarizare cu cazurile individuale	Mare	Mediu	Mic
Numărul de aspecte / variabile luate în considerație	Multe	Număr mediu	Puține
Gradul de structurare al cadrului analitic	Slab structurat (potrivită pentru generarea de teorii)	Mediu structurat	Puternic structurat (potrivită pentru testarea teoriilor)

Este prin urmare potrivit să adaptăm logica analizei la această poziție ”de mijloc”. Autorul descrie presuposițiile și procedeele metodologice folosite în general de cercetătorii calitativiști, respectiv cantitativiști, pentru a propune ulterior o nouă metodă de analiză, bazată pe logica (algebra) booleană.

1. Algebra booleană operează cu *variabile dihotomice* (care pot lua valoarea 0 = ”fals” și 1 = ”adevărat”) și cu *operațiile logicii clasice* (”și”, ”sau”). Analiza presupune construirea unui tabel, similar unei baze de date din analiza cantitativă, în care pentru fiecare caz sunt listate valorile variabilei dependente (efect) și a variabilelor independente (cauze). Este esențial ca toate aceste variabile să fie transformate în variabile dihotomice. Astfel, cazurile în care efectul este prezent au valoarea ”1” pentru variabilele dependente, iar restul au valoarea ”0” ș.a.m.d. *Fiecare caz în care efectul este prezent*

ilustrează deci unul dintre posibilele mecanisme de producere a acestuia, una dintre configurațiile cauzale care conduc la apariția efectului.

Scopul metodei este să elimine din aceste configurații variabilele irelevante (care nu influențează în nici un fel producerea efectului). Această eliminare se obține prin compararea configurațiilor care produc efectul (două câte două) și aplicarea *logicii experimentale*. Dacă două cazuri în care efectul se produce au în comun *toate* circumstanțele cu excepția *uneia* dintre cele (care în primul caz este prezentă iar în al doilea este absentă), această circumstanță variabilă este irelevantă în producerea efectului. Ea poate fi prin urmare eliminată din analiză.

Rezultatul final al aplicării acestei metode este o propoziție care enumeră toate configurațiile de variabile *neredundante* care produc fenomenul - efect (așa cum reiese din

cazurile analizate). Fiecare configurație este *suficientă* pentru producerea efectului dar, desigur, nu este necesară (vezi Griffin și Ragin). De exemplu, putem ajunge la concluzia că revoltele țărănești se produc în două modalități: o dată, când nivelul de tradiționalism este înalt, produsele agricole sunt comercializate, și proprietarii pământului locuiesc la distanță; a doua posibilitate este atunci când tradiționalismul este scăzut, dar țărani sunt mai înstăriți și, din nou, proprietarii locuiesc la distanță (vezi Ragin, 1987, 109, 110). Efectul "aparitia revoltelor țărănești" poate fi cauzat de oricare dintre cele două complexe de circumstanțe.

2. Comparația bazată pe o abordare calitativă analizează un număr redus de cazuri folosindu-se de canoanele lui J. St. Mill; scopul analizei este identificarea unor cauze generale pentru fenomenul efect. Excepțiile, cazurile care nu se conformează ipotezei inițiale, sunt reanalizate, conceptele sunt redefinite, și cazurile sunt împărțite în sub-clase, astfel încât în interiorul fiecărei sub-clase să opereze o astfel de lege causală. Practic, cercetarea constă din rafinarea continuă a conceptelor și a categoriilor, până se ajunge la o potrivire perfectă a cauzelor și efectelor (vezi Ragin, 1987, 34-52). Observăm că acest demers corespunde foarte bine exigenței lui E. Durkheim în cea ce privește causalitatea unică. Sociologul francez scria în "Regulile metodei sociologice": "*Dacă deci vrei să întrebuințezi metoda comparativă în mod științific, adică conformându-te principiului de causalitate așa cum îl degajă știința însăși, va trebui să iei ca bază de comparație ceea ce instituie următoarea propoziție: Unui același efect îi corespunde întotdeauna aceeași cauză.*" (Durkheim, p. 167) Ceea ce par a fi cauze diferite ale unui același efect, consideră el, sunt fie o singură cauză ce creează aparența multiplicității, fie sunt cu adevărat cauze distincte dar atunci și efectele sunt de fapt distincte, sub aparența

unității. Aparența multiplicității sau aparența unității, după caz, sunt aduse la suprafață prin reconceptualizare - ceea ce Durkheim a întreprins, de exemplu, în "Despre sinucidere": "*astfel, ... dacă sinuciderea depinde de mai multe cauze, înseamnă că, de fapt, sunt mai multe feluri de sinucideri*" (Durkheim, p. 167). Cercetarea comparativă de tip calitativ nu acceptă deci causalitatea multiplă, ci caută, prin adâncirea investigației empirice și prin redefinirea conceptelor, să ajungă la legitați cauzale universale.

Am văzut că, spre deosebire de această abordare, metoda booleană propusă de Ragin acceptă causalitatea multiplă (un efect poate fi produs de mai multe configurații de cauze) și poate deci să opereze cu concepte mai generale, nefiind nevoită să adecveze în foarte mare detaliu categoriile la realitatea empirică. O altă diferență importantă între cele două abordări se referă la modul în care tratează cazurile "deviante", care se abat de la regularitățile așteptate. Cercetătorul calitativist va relua investigația empirică până când va reuși să încadreze aceste cazuri într-o schemă universală, fără să accepte deci posibilitatea erorii. Metoda booleană acceptă erorile "mici", pe care le ignoră. Astfel, dacă din zece cazuri care prezintă aceeași configurație de caracteristici, opt prezintă fenomenul efect dar două nu, cele două pot fi ignorate, luându-se în calcul doar tendința "majoritară". Prin urmare, această metodă nu analizează cazurile propriu-zise, ci configurațiile unice de variabile pe care ele le reprezintă (vezi Griffin și Ragin). Cu alte cuvinte, metoda nu ține seama de *frecvența* cu care o anumită configurație apare. Dacă totuși cazurile diferă astfel încât nici o tendință nu este evidentă, există mai multe posibilități, dintre care cea mai eficace din punct de vedere științific este, ca și în cazul abordării calitative, reluarea investigației în căutarea de noi variabile care să explice diferența.

Tablelul 4. Specificul celor trei abordări metodologice în cercetarea comparativă, conform prezentării lui Ch. Ragin

	Comparație calitativă	Comparație booleană	Comparație cantitativă
Bază pe:	Metoda concordanței și a diferenței (J.St.Mill)	Logica booleană	Analiza covariației
Variabile:	Dihotomice	Dihotomice	De orice tip (dihotomice, categoriale, ordinale, continue etc)
Analizează:	Cazuri	Configurații unice de variabile	Cazuri
Compararea unităților este:	Directă	Directă	Indirectă
Eroarea este:	Respinsă; cazurile deviate sunt reanalizate până la obținerea conformității perfecte	Respinsă; sunt incluse doar cazurile conforme tendinței generale (majoritare)	Inclusă în calcul (abordare probabilistică)
Permite cauzalitate multiplă:	Nu	Da	Parțial (cauzalitatea este aditivă - vezi modelele de regresie multiplă)
Permite cauzalitate conjuncturală:	Nu	Da	Parțial (prin efecte de interacțiune)

3. Abordarea cantitativă este probabil familiară sau binecunoscută cititorilor, deci nu vom mai prezenta detaliile ei. Ch. Ragin o caracterizează în special prin prezumțiile în ceea ce privește *cauzalitatea*. Variabilele (factorii cauzali) sunt înțeleși ca niște "competitori în lupta pentru explicarea variației" (Ragin 1987, 52). Cauzele sunt examinate în general una câte una, înțelegând că efectele pe care ele le produc sunt *aditive* și contribuie prin acumulare la apariția efectului total. Studiul efectelor de interacțiune permite integrarea noțiunii de cauzalitate conjuncturală, dar includerea acestor efecte este dificilă datorită problemelor legate de multicoliniaritate și de eventuala insuficiență a cazurilor.

Analiza cantitativă diferă și în cea ce privește tratamentul acordat *erorii*, cazurilor "exceptionale". În primul rând, analistul își asumă existența unor erori care derivă din gradul ridicat de generalitate a variabilelor. În încercarea de a oferi explicații economicoase, care să invoce un număr mic de

variabile, cercetătorul este silit să facă abstracție de multe micro-particularități locale, al căror efect va fi inclus în termenul eroare. În al doilea rând, abaterile față de tendința dominantă sunt incluse în analiză integral, rezultatele metodei fiind *probabilistice* și indicând tendințe *medii*. Existența erorii este deci total acceptată, aceasta făcând parte integrantă din analiză. Reluarea analizei este însă recomandată pentru cazurile cu adevărat excepționale, care diferă radical de restul (așa numiții "outliers"). Este însă vorba de respectarea modelului teoretic sau statistic și nu de refacerea cercetării empirice, deoarece culegerea unor date suplimentare în acest tip de demers este foarte costisitoare.

O altă particularitate interesantă a abordării calitative o constituie utilizarea *comparației indirecte* - spre deosebire de comparația directă care este apanajul celorlalte două abordări. "Observați că în analizele statistice... comparațiile implică contrastarea scorurilor pe care cazurile le obțin pentru variabilele relevante cu scorurile medii. (...)

Nu se încearcă în nici un fel compararea cazurilor direct unul cu altul. (...) Prin urmare, particularitatea unui caz este definită prin raportare la un pattern general, specificat prin analiză multivariată” (Ragin, 1987, 59).

Metoda booleană de analiză propusă de Ch. Ragin a stârnit controverse intense, din mai multe motive. În primul rând, specificitatea sa a fost pusă sub semnul întrebării. Diferă această metodă cu adevărat de tehnicile cantitative de inferență cauzală? James Davis observă că *”metoda booleană studiază evident relațiile dintre variabilele independente și cele dependente. Pur și simplu, ea se bazează pe ideea stranie că efectele complexe de interacțiune sunt mai importante decât efectele principale ale variabilelor”* (Davis, 1996). Alți autori observă că metoda propusă de Ragin se îndepărtează vizibil, prin tehnicitatea sa, exact de publicul pe care își propun să-l atingă: comparațiilor de orientare istorică și calitativă (vezi John Markoff, 1990). John Modell se întreabă: *”Vor putea istoricii să aplice această metodă? Da, în sensul că metoda nu este dificilă din punct de vedere conceptual și de asemenea nu este un proces mecanic, și unul care necesită o anume artă. Nu, în sensul că nici un istoric, în calitatea sa de istoric, nu va studia suficiente cazuri astfel încât metoda să devină aplicabilă. De asemenea nu, deoarece nici un istoric, în această calitate de istoric, nu se va simți confortabil estimând dihotomic prezența unor cauze generale în cazul unor societăți întregi”*.

Concluzii: mizele cercetării comparative

Exemplele pe care le-am urmărit ne indică mizele multiple ale abordării comparative. Este vorba, în primul rând, de *mizele personale*, ce țin de interesele cercetătorului. Comparativistul este deseori motivat de interesul special pentru un anumit caz, de dorința de a înțelege o anumită societate.

Posibilul impact public al acestor cercetări reprezintă o importantă *miză socială*: comparația internațională este câmpul de apariție dar și de combatere a etnocentrismului, fie că este vorba despre căutarea naturii umane sau despre explorarea relativismului cultural. *Miza științifică* nu este nici ea de neglijat: comparația permite lărgirea ariei de cuprindere a teoriilor sociale, prin intensificarea dialogului dintre teorie și datele empirice.

Nu trebuie să uităm însă de *miza politică* a cercetării comparative. Tony Judt observa, într-o prezentare pe marginea analizei comparative a nazismului și comunismului, cât de dificil poate fi acest demers datorită reacțiilor publicului. Suferința imensă pe care cele două regimuri au provocat-o le face să fie unice, incomparabile în ochii victimelor, orice încercare de comparație apărând ca un sacrilegiu. Acesta este desigur un caz extrem, dar deseori poate fi invocat pseudo-proverbul *”spune-mi cu cine te compari, ca să-ți spun cine ești”*, sau, în cazul sociologilor, *”spune-mi ce compari, ca să-ți spun cine ești”*. De altfel, miza politică reiese din chiar caracterul eminent politic al națiunilor, care sunt deseori obiectul de studiu al comparatistului. Cercetătorul, prin demersul său, va integra națiunea analizată într-un grup de națiuni *”similare”* și o va distinge de altele considerate *”diferite”*, creându-i astfel o identitate care va fi poate contestată.

Charles Ragin observa că introducerea metodelor cantitative în aria studiilor comparative a condus la o *”socializare”* a cercetărilor internaționale. Cercetătorii care nu sunt nici istorici și nici alt tip specialiști în vreo arie culturală a globului vor putea totuși să întreprindă demersuri comparative. Metodele cantitative nu necesită o cunoaștere aprofundată a cazurilor studiate, ci doar o familiarizare cu ele, acompaniată de o bază de date sistematică și corectă.

Comparația este inevitabilă în demersul științific; abordarea comparativă, bazată pe analiza mai multor societăți, este o opțiune.

Bibliografie

- Davis, James A. (1996). recenzie la Charles Ragin: "Constructing Social Research". *Social Forces*, 75, 1, forma electronică publicată de EBSCO - Academic Search Elite.
- Dogan, Mattei și Pelassy, Dominique. (1993). *Cum să comparăm națiunile*. București: Editura Alternative.
- Durkheim, Émile. (1974). *Regulile metodei sociologice*. București: Editura Științifică.
- Flew, Anthony. (1996). *Dictionar de filozofie și logică*. București: Editura Humanitas.
- Griffin, Larry și Ragin, Charles C. (1994). Some observations on formal methods of qualitative analysis. *Sociological Methods & Research*, 23, 1, forma electronică publicată de EBSCO - Academic Search Elite, <http://search.epnet.com>.
- Larionescu, Maria. (1994). Cuvânt introductiv. În Petrescu, Nicolae, *Principiile sociologiei comparate*. București: Editura Științifică.
- King, Garry, Robert, Keohane și Sidney, Verba. (2000). *Fundamentele cercetării sociale*. Iași: Editura Polirom.
- Markoff, John, (1990). A Comparative Method. *Historical Methods*, 23, 4, forma electronică publicată de EBSCO - Academic Search Elite, <http://search.epnet.com>.
- Marsh, Robert, Mortimer. (1967). *Comparative sociology; a codification of cross-societal analysis*. (Under the general editorship of Robert K. Merton). New York: Harcourt, Brace & World.
- Modell, John. (1992). recenzie la Charles Ragin: "The Comparative Method". *Journal of Social History*, 25, 3, forma electronică publicată de EBSCO - Academic Search Elite, <http://search.epnet.com>.
- Petrescu, Nicolae. (1994). *Principiile sociologiei comparate*. București: Editura Științifică
- Ragin, Charles, C. (1987). *The Comparative Method*. University of California Press.
- Ragin, Charles, C. (1994). *Constructing Social Research*. Pine Forge Press.

Note

1. Trebuie să observăm totuși că anumite metode statistice de clasificare folosesc compararea directă a cazurilor (n.n.).
2. Tony Judt, "The Lesser Evil? Reflections on the Nazism-Communism Comparison", prezentare ținută în cadrul Colegiului Noua Europă, 13 martie 2001

Abstract

The article is reviewing different strategies of comparative research, as they were proposed by sociologists in the 20th century. There have been various attempts to codify a comparative paradigm, and to specify for it a distinct position within the discipline. The comparative approach is a methodological option but, as other approaches, it entails a certain perspective on society and it suggests specific courses of social and political action.

Primit la redacție: aprilie 2003